

VÀI THÔNG TIN VỀ TIẾP CẬN KHẢO CỔ HỌC Ở ĐƯỜNG/PHỐ LÊ LỢI - HỘI AN

Võ Hồng Việt

I. Vài nét tổng quan về đường Lê Lợi

Đường Lê Lợi ở thành phố Hội An hiện nay kéo dài từ đường Trần Hưng Đạo (*ngã tư Lê Lợi - Trần Hưng Đạo - Nguyễn Trường Tộ*) đến đường Bạch Đằng dọc sông Hoài, vắt ngang qua các đường Phan Châu Trinh, Trần Phú, Nguyễn Thái Học. Đây là một trong những tuyến quan trọng trong không gian khu phố cổ Hội An, là một trong những tuyến đường chính kết nối khu phố cổ Hội An với không gian trung tâm thành phố Hội An. Năm 1947, đường Lê Lợi hiện nay được gọi là đường Hội An (*Rue Hoi An*), kéo dài từ bờ sông (*Quai Phuoc Kien - Quai Hai Nam*) đến công quán cũ (*khu vực quán café Tinh Thương hiện nay*) tiếp giáp với đường Quảng Nam (*Rue Quang Nam*)¹. Lúc bấy giờ, đường Lê Lợi kéo dài từ công quán cũ đến Trường Lệ, tức là đường Nguyễn Trường Tộ hiện nay. Theo quyết định đổi tên đường ở thành phố Hội An năm 1955, đường Hội An được đổi thành đường Lê Lợi, còn đường Lê Lợi đổi

thành đường Nguyễn Trường Tộ và Nguyễn Công Trứ.

Theo quy hoạch khoanh vùng bảo vệ khu phố cổ Hội An, đường Lê Lợi hiện nay thuộc khu vực bảo vệ I. Theo kết quả thống kê trong sách Di tích - Danh thắng Hội An do Trung tâm Quản lý Bảo tồn Di sản Văn hóa Hội An biên soạn năm 2015, có 103 di tích - nhà ở thuộc đường/phố Lê Lợi, trong đó có 06 di tích - nhà ở được phân loại giá trị bảo tồn loại đặc biệt, 07 di tích - nhà ở được phân loại giá trị bảo tồn loại 1. Trong những di tích loại đặc biệt và loại 1, về loại hình đình có đình tiền hiền Hội An (*Hội An tiền tự*), đình Ông Voi; về loại hình nhà thờ tộc có nhà thờ tộc Phan, nhà thờ tộc Nguyễn, nhà thờ tộc Phạm, nhà thờ tộc Huỳnh và nhà thờ tộc Trần²; về loại hình nhà ở là hiệu buôn có nhà Đồng Lợi, nhà Đức Phú, nhà Nguyên Thạnh. Trong không gian của đường/phố Lê Lợi còn có nhiều di tích giếng cổ khá đặc trưng và ấn tượng như giếng nhà số 2/24, giếng đình Ông Voi (*2 giếng*), giếng kiệt SICA, giếng nhà số 58/7,...

II. Những thông tin về khảo cổ học

Trên tuyến đường Lê Lợi, vào tháng 6/1993, đội thi công thuộc Phòng nhà đất và Công trình đô thị thị xã Hội An đã đào mương sâu lấp đặt ống cống

¹ Theo Bản đồ Hội An năm 1947 (Ville de Faifoo), những con đường ở Hội An năm 1947 hiện nay đổi tên là: Quai Phuoc Kien - Quai Hai Nam - Quai Trieu Chau là đường Bạch Đằng, Rue Cantonais là đường Nguyễn Thái Học, Rue Japonais là đường Trần Phú, Rue Minh Huong là đường Phan Châu Trinh, Rue Quang Nam là đường Trần Hưng Đạo, Rue Hoi An là đường Lê Lợi, Rue Le Loi là đường Nguyễn Trường Tộ, Place Du Marche là đường Trần Quý Cáp và đường Tiều La, Rue Coorbet là đường Phan Bội Châu,...

² Nhà thờ tộc Trần - số 21 Lê Lợi hiện đang là điểm tham quan hấp dẫn nằm trong ô vé tham quan khu phố cổ Hội An.

thoát nước ở hai bên lề đường, các cán bộ nghiên cứu của Ban Quản lý Di tích và Dịch vụ Du lịch Hội An³ đã phối hợp khảo sát 03 hố đào tại vị trí ngã tư Lê Lợi - Phan Châu Trinh, ngã tư Lê Lợi - Trần Phú, ngã tư Lê Lợi - Bạch Đằng. Kết quả khảo sát đã phát hiện rất nhiều gạch vụn, mảnh sành, sứ, gốm thuộc các loại hình chén bát, đĩa, lọ hoa, hũ, nôi... có niên đại từ thế kỷ XVII - XIX và một số gốm thô xương màu đen lẫn cát, da màu vàng đậm hoặc nâu với hoa văn kẻ vạch vòng tròn quanh thân⁴.

Tháng 3 năm 2006, khi các đơn vị thi công triển khai thực hiện các hạng mục công trình trên tuyến đường Lê Lợi theo dự án “*Tôn tạo cơ sở hạ tầng trong khu phố cổ Hội An*” do Sở Văn hóa Thông tin Quảng Nam⁵ đầu tư, chúng tôi đã tiến hành phối hợp khảo sát khảo cổ học để thu thập các thông tin về lịch sử của đô thị thương cảng Hội An. Kết quả khảo sát đã phát hiện được một số dấu vết khảo cổ học quan trọng, thu thập được nhiều thông tin lý thú góp phần làm sáng tỏ một số giả thuyết nghiên cứu.

1. Về các hố đào

*** Hố đào trước nhà số 84**

Hố đào nằm tại phía tây lòng đường Lê Lợi, đối diện nhà số 84, được mở theo hướng bắc - nam, có diện tích 2m00 x 2m00, sâu 2m50 so với vỉa hè hiện trạng. Vách tây hố đào nằm gồi lên vỉa hè, cách lề đường 0m70, cách bậc cấp thêm nhà 84 Lê Lợi 1m50.

Kết cấu địa tầng diễn biến trên vách nam hố đào gồm trên cùng là lớp đá dăm nhựa đường dày 0m20, tiếp đến là lớp đất màu nâu đen vừa vôi dày 0m70, lớp đất xen lẫn vỏ nhuyễn thể và mảnh gốm, sành dày 0m80, 0m40 dưới cùng là lớp đất xen lẫn sạn, mảnh gốm, sành, sứ, gạch, ngói vỡ.

Tại hố đào này xuất hiện dấu vết kiến trúc gỗ ở độ sâu 2m00 so với mặt bằng vỉa hè hiện trạng. Dấu vết kiến trúc gỗ chạy theo hướng đông - tây, đầu phía đông hơi lệch về phía bắc. Kết cấu phần xuất lộ gồm 4 cọc gỗ ở phía nam chèn giữ vách ván ở phía bắc. Phía đông của vách ván cách vách bắc hố đào 0m30, phía tây cách vách bắc hố đào 0m40. Các cọc gỗ nằm cách nhau từ 0m60 - 0m70, đỉnh cọc cao hơn vách ván 0m10. Trên thân cọc có đục lỗ mộng để luồn thanh gỗ gài nối các cọc lại với nhau. Các lỗ mộng này nằm cách đáy gờ mộng ở đỉnh cọc 0m40, gờ mộng ở đỉnh cọc sâu 0m13. Các cọc gỗ có đường kính 0m16. Vách gỗ có kết cấu gồm nhiều tấm ván chồng lên nhau. Tấm ván trên cùng dày 0m04, rộng 0m37, cạnh trên của tấm ván này có đục lõm hình chữ “U” rộng 0m06, sâu 0m05, các rãnh cách nhau 0m12. Cạnh dưới của tấm ván đục các lỗ hình chữ nhật 0m07 x 0m03 nằm cách nhau từ 0m13 - 0m17. Các lỗ hình chữ nhật này

³ Nay là Trung tâm Quản lý Bảo tồn Di sản Văn hóa Hội An.

⁴ Tài liệu lưu trữ tại Trung tâm Quản lý Bảo tồn Di sản Văn hóa Hội An.

⁵ Nay là Sở Văn hoá, Thể thao và Du lịch.

có thể dễ dàng chốt ghép các tấm ván lại với nhau.

Ngoài ra, tại hồ đào này còn xuất hiện một hũ sành còn nguyên vẹn nằm trên vách tây của hồ và một mảnh đĩa sứ Hizen nằm kẹp giữa cọc gỗ và vách ván ở phía đông đầu vết kiến trúc. Các hiện vật này có niên đại thế kỷ XVII. Hũ sành nằm ở độ sâu 1m90 so với vỉa hè hiện trạng, cách vách nam 0m55, cách đầu vết kiến trúc gỗ nói trên 0m78. Hiện vật nằm ngang, miệng quay về hướng nam, trong lòng hiện vật chứa một ít đất ở gần miệng và chất kết dính màu trắng nằm ở bụng về đáy.

Tại hồ đào đối diện với hồ đào nói trên nằm ở phía đông lòng đường Lê Lợi xuất hiện hai nồi gốm ở độ sâu 1m00 so với mặt đường hiện trạng, trong đó một nồi có nắp đậy nắp nhưng nắp nằm ngửa. Trong lòng của nồi gốm có nắp đậy là vôi, vỏ nhuyễn thể và than tro. Bên trong nồi gốm còn lại là đất, than và vài viên gạch vỡ.

*** Hồ đào trước nhà 94**

Hồ nằm ở phía tây lòng đường Lê Lợi, được mở theo hướng bắc - nam, vách tây cách thêm nhà số 94 Lê Lợi 1m60. Hồ đào có diện tích 2m00 x 2m00, sâu 2m30.

Kết cấu địa tầng diễn biến trên vách nam hồ đào gồm trên cùng là lớp đá dăm nhựa đường dày 0m20, tiếp đến là lớp đất gạch vỡ dày 0m20, lớp đất màu nâu đen dày 0m70, dưới cùng là lớp đất màu xám đen gạch ngói vỡ, vỏ nhuyễn thể, mảnh gốm, sành, sứ.

*** Hồ đào tại ngã tư đường Nguyễn Thái Học - Lê Lợi**

Hồ đào nằm ở phía bắc ngã tư đường Lê Lợi - Nguyễn Thái Học, được

mở theo hướng đông - tây, có diện tích 5m00 x 2m50, sâu 2m40.

Kết cấu địa tầng diễn biến trên vách Nam hồ đào gồm trên cùng là lớp đá dăm nhựa đường dày 0m15, tiếp đến là lớp đất bột màu nâu lẫn gạch vỡ, đá dày 0m75, lớp gạch vỡ dày 0m30, dưới cùng là lớp đất bùn màu đen xen lẫn sạn, ngói, gạch vỡ, mảnh sành, sứ và vỏ nhuyễn thể dày 1m20.

2. Mương đào

Trên đoạn đường từ ngã tư Trần Phú - Lê Lợi đến đường Bạch Đằng, các công nhân đã đào tổng công ba mương đào dọc theo lòng đường.

Khảo sát mương đào giữa lòng đường đã phát hiện được dấu vết đường cống thoát nước cũ chạy dọc giữa lòng đường. Kết cấu kiến trúc đường cống kiểu cuốn vòm, xây dựng bằng gạch, vữa vôi, lòng đáy làm bằng lớp vôi ghè dày 0m10. Kích thước cống cao 0m60, rộng 0m60. Cũng tại mương đào này cho thấy dấu vết kiến gỗ phát hiện tại hồ đào trước nhà số 84 Lê Lợi tiếp tục chạy về phía đông. Cách nó 3m00 về phía bắc các công nhân thi công mương đào phát hiện một bánh lái ghe bằng gỗ nằm vắt ngang lòng mương ở độ sâu 2m00. Đoạn bánh lái ghe do các công nhân lấy lên từ lòng mương có kích thước: Rộng 0m36, dày nhất 0m15, dài còn lại 1m20. (bị chặt gãy)

Khảo sát mương đào phía tây lòng đường cho thấy kết cấu địa tầng tại vị trí cách đường Nguyễn Thái Học 8m00 về phía bắc diễn biến gồm: trên cùng là lớp đất nện đá dăm nhựa đường dày 0m30, tiếp đến là lớp đất cát màu vàng nâu dày 1m00, lớp đất cát màu xám xen lẫn gạch vỡ dày 0m30, dưới cùng là lớp bùn cát, bả thực vật, mảnh sành sứ dày

0m20. Tại khu vực trước nhà số 80 Lê Lợi xuất hiện tầng đất cát trắng nằm ở độ sâu 1m20. Tầng đất cát này thoải dần về phía nam.

Ngoài ra chúng tôi còn tiến hành khảo sát code đường Lê Lợi đoạn từ đường Trần Phú đến đường Bạch Đằng.

- Code chuẩn: (Trụ biển đường góc Đông Nam ngã tư đường Lê Lợi - Trần Phú): ± 00

- Code tìm đường Trần Phú: + 30

- Code tìm đường Nguyễn Thái Học: -136

- Code tìm đường Bạch Đằng: -198

- Code góc đông bắc hố đào trước nhà số 94: - 98

- Code góc Đông Bắc hố đào trước nhà số 84: - 58

- Code góc Tây Bắc hố đào trước nhà số 84: - 52

III. Vài nhận xét bước đầu

- Từ kết quả khảo sát code đường Lê Lợi cho nhận thấy đường Lê Lợi thoải về phía nam, đường Trần Phú cao hơn đường Nguyễn Thái Học 1m66,

cao hơn đường Bạch Đằng 2m28, theo đó đường Nguyễn Thái Học cao hơn đường Bạch Đằng 0m62. Mặt bằng hiện trạng via hè góc tây bắc của hố đào trước nhà 84 Lê Lợi cao hơn tim đường Bạch Đằng 1m46, thấp hơn code chuẩn tại trụ biển chỉ đường góc Đông Nam ngã tư Lê Lợi - Trần Phú 0m52. Như vậy code đỉnh của dấu vết kiến trúc gỗ phát hiện tại hố đào trước nhà 84 Lê Lợi thấp hơn

code tìm đường Bạch Đằng hiện tại 0m54.

- Từ kết quả khảo sát địa tầng trên đường Trần Phú và đường Lê Lợi, chúng tôi cho rằng tầng đất cát xuất hiện tại khu vực mương đào trước nhà số 80 là chân phía nam của cồn cát.

- Căn cứ vào vị trí, kết cấu của dấu vết kiến trúc gỗ được phát hiện trong lòng hố đào có thể đoán định đây là một loại hình cù bằng gỗ cổ xưa. Tuy nhiên, đây không phải là dấu vết cù gia cổ, xử lý hạng mục móng công trình kiến trúc bởi vì không phát hiện dấu vết móng công trình kiến trúc ở khu vực phía nam và nấc của dấu vết kiến trúc gỗ, hơn nữa trắc diện địa tầng vách đông, vách nam, vách tây của hố đào trước nhà 84 Lê Lợi xuất hiện nhiều vỏ nhuyễn thể với mật độ tăng dần từ độ sâu 0m90 so với mặt bằng hiện trạng trở xuống. Ngoài ra trên các vách này cũng có nhiều mảnh gốm, sành, sứ. Kết quả khảo sát mương đào ở giữa lòng đường Lê Lợi cho thấy dấu vết kiến trúc gỗ đã phát hiện tiếp tục chạy về phía đông và nằm cách chân phía nam cồn cát khoảng 20m.

- Theo Vũ Hữu Minh, lịch sử phát triển Đô thị cổ Hội An về phương diện địa hình sắp xếp theo thứ tự từ bắc về nam và trải qua ba giai đoạn, trong đó giai đoạn II bắt đầu từ thế kỷ XV-XVIII hình thành ở khu vực từ khoảng giữa đường Phan Châu Trinh và đường Trần Phú đến khoảng giữa đường Trần Phú và đường Nguyễn Thái Học; giai đoạn III tính từ thế kỷ XVIII đến nay hình thành ở vị trí giáp ranh phía nam giai đoạn II đến bờ sông hiện nay. Kết quả nghiên cứu khảo cổ học trong những năm gần đây cũng như một số nguồn tư liệu lịch sử khác đã khẳng định điều này. Như vậy, lịch sử hình thành khu phố cổ Hội An gắn liền với quá trình bồi tụ về phía nam của dòng sông Thu Bồn chảy qua Hội An. Một số tư liệu cho biết vào thế kỷ XVII, XVIII, bờ bắc sông Hội An nằm ở khu vực giữa đường Trần Phú và Nguyễn Thái Học hiện nay tức cách đình Ông Voi khoảng 100m về phía nam. Vị trí cừ gỗ được phát hiện cũng nằm cách đình Ông Voi với kích thước tương tự nên có thể cho rằng vị trí xuất hiện cừ gỗ có thể là bờ bắc của dòng sông chảy qua Hội An cuối thế kỷ XVII.

- Theo tư liệu hồi cố dân gian, từ thời Thiệu Trị trở về trước, chợ Hội An nằm ở khu vực trước đình Ông Voi. Tấm bia “*Phổ Đà Sơn Linh Trung Phật*” ở động Hoa Nghiêm - Ngũ Hành Sơn có niên đại 1640 đã ghi địa danh Hội An với cấp đơn vị hành chính là xã. Căn cứ vào cách thờ tự, liễn đối, xà cò, các nhà nghiên cứu xác định đình Ông Voi là đình làng Hội An. Với tập quán phổ biến, khi có xã hiệu tất có địa điểm thờ tự, sinh hoạt cộng đồng, vì thế đình Ông Voi có thể xây dựng cùng thời hoặc ngay sau khi thành lập xã. Theo mô hình chung của chợ người Việt, chợ

thường nằm ở ngã ba đường, bên sông, sân đình.

- Từ những chứng cứ trên cũng như kết quả giám định niên đại hiện vật được phát hiện, có thể nghĩ rằng dấu vết kiến trúc gỗ xuất hiện trong hồ đào trước nhà số 84 Lê Lợi là dấu vết cừ bên sông ở thế kỷ cuối XVII. Tuy nhiên, để khẳng định chắc chắn thì cần phải có những phát hiện mới và nghiên cứu thêm. Hy vọng rằng, phát hiện này sẽ là tư liệu quý cung cấp cho chúng ta những thông tin hữu ích để nhận thức về lịch sử hình thành, phát triển của đô thị thương cảng Hội An♥